

MASTEROPLEIDING
RECHT VAN DE GEZONDHEIDSZORG
ERASMUS SCHOOL OF LAW
ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

QANU
Catharijnesingel 56
PO Box 8035
3503 RA Utrecht
The Netherlands

Telefoon: +31 (0) 30 230 3100
E-mail: support@qanu.nl
Internet: www.qanu.nl

Projectnummer: Q0659

© 2018 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

INHOUDSOPGAVE

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING RECHT VAN DE GEZONDHEIDSZORG VAN DE ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING	5
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING	5
SAMENSTELLING VAN HET PANEL.....	5
WERKWIJZE VAN HET PANEL	6
SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL.....	10
BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING	13
BIJLAGEN	21
BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN	23
BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER.....	25
BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES.....	32
BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA.....	34
BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA	35
BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN	37

Dit rapport is vastgesteld op 28 september 2018.

RAPPORT OVER DE MASTEROPLEIDING RECHT VAN DE GEZONDHEIDSZORG VAN DE ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

Dit rapport volgt het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO (d.d. 19 december 2014).

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE OPLEIDING

Masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg

Naam van de opleiding:	Recht van de Gezondheidszorg
CROHO-nummer:	60451
Niveau van de opleiding:	master
Oriëntatie van de opleiding:	academisch
Aantal studiepunten:	60 EC
Afstudeerrichtingen:	-
Locatie(s):	Rotterdam
Variant(en):	voltijd, deeltijd
Onderwijstaal:	Nederlands
Vervaldatum accreditatie:	03/07/2019

Het bezoek van het visitatiepanel Rechtsgeleerdheid aan Erasmus School of Law van de Erasmus Universiteit Rotterdam vond plaats op 13-16 februari 2018.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE INSTELLING

Naam van de instelling:	Erasmus Universiteit Rotterdam
Status van de instelling:	bekostigde instelling
Resultaat instellingstoets:	positief

SAMENSTELLING VAN HET PANEL

De NVAO heeft op 7 augustus 2017 ingestemd met de samenstelling van het panel. Het panel dat de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg beoordeelde bestond uit:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker, emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht [voorzitter];
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert, hoogleraar Staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen [vice-voorzitter];
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos, emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University;
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers, hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University en voormalig Lid van de Eerste Kamer;
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi, hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen;
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad, senior raadsheer bij het Gerechtshof Amsterdam;
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen, emeritus hoogleraar Vermogensrecht en Privaatrechtsgeschiedenis aan Maastricht University;
- D.H. (Danielle) Arnold LLB, masterstudent Legal Research aan de Universiteit Utrecht [studentlid].

Het panel werd ondersteund door dr. M.J.H. (Marianne) van der Weiden, die optrad als secretaris.

De curricula vitae van de panelleden zijn opgenomen in bijlage 1.

WERKWIJZE VAN HET PANEL

De visitatiegroep Rechtsgeleerdheid

De beoordeling van de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg aan Erasmus School of Law van de Erasmus Universiteit Rotterdam was onderdeel van de visitatie Rechtsgeleerdheid. Van oktober 2017 tot en met maart 2018 beoordeelden drie panels in totaal 92 opleidingen aan elf universiteiten. In overleg met de NVAO is ervoor gekozen om binnen de overkoepelende visitatiegroep Domein Rechtsgeleerdheid drie subclusters (in het vervolg clusters) van instellingen aan te wijzen:

Cluster I	Universiteit van Amsterdam, Vrije Universiteit, Erasmus Universiteit Rotterdam, Nyenrode Business Universiteit;
Cluster II	Universiteit Leiden, Tilburg University, Universiteit Utrecht;
Cluster III	Maastricht University, Open Universiteit, Radboud Universiteit Nijmegen, Rijksuniversiteit Groningen.

Ieder cluster werd door een eigen panel beoordeeld. De panels bestonden voor elk cluster uit de volgende leden:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter)
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'eert (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad LLM
- Prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. mr. dr. P. (Peggy) Valcke
- Prof. dr. L.J. (Larissa) van den Herik

Cluster II

- Em. prof. dr. R. (Roel) Fernhout (voorzitter)
- Prof. dr. J. (Jan) Struiksma (vice-voorzitter)
- Em. prof. dr. G.P.M.F. (Gerard) Mols
- Prof. dr. B.E. (Barbara) Reinhartz
- Prof. dr. M.G. (Michael) Faure
- Prof. dr. R.G. (Rainer) Prokisch
- Prof. dr. mr. A.A.H. (Aukje) van Hoek
- Prof. dr. M.B.M. (Marco) Loos
- Prof. dr. J.B. (Hanneke) Spath
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. dr. A.A. (Antoon) Quaadvlieg

Cluster III

- Em. prof. mr. A.F.M. (Adriaan) Dorresteyn (voorzitter)
- Prof. mr. E. (Elies) van Sliedregt (vice-voorzitter)

- Prof. dr. R.A. (Ramses) Wessel
- Prof. dr. mr. A.J.C. (Adrienne) de Moor-van Vugt
- Em. prof. mr. L.C. (Laurens) Winkel
- Em. prof. mr. drs. H.P.A.M. (Henk) van Arendonk
- Dr. D. (Dominique) Sluijsmans
- V.A. (Veerle) van Waarde LLB
- R.P.M.G. (Robert) van den Boorn LLB
- D.H. (Danielle) Arnold LLB
- Prof. M. (Manuel) Desantes Real
- Prof. dr. A.A. (Antoon) Quaedvlieg
- Prof. dr. Y. (Yves) Jorens
- Dr. mr. S.A. (Sonja) Kruisinga
- Prof. mr. H.N. (Harriët) Schelhaas

Voor elk bezoek binnen een cluster werd vervolgens een subpanel aangesteld, gebaseerd op de expertise en beschikbaarheid van panelleden en rekening houdend met mogelijke belangenverstrengeling. Bij het bezoek aan Erasmus School of Law van de Erasmus Universiteit Rotterdam bestond het panel uit de volgende leden:

- Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker [voorzitter]
- Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert [vice-voorzitter]
- Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos
- Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers
- Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi
- Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad
- Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen
- D.H. (Danielle) Arnold LLB

Coördinatie en secretarissen

Dr. Fiona Schouten was uitvoerend coördinator van de visitatie Rechtsgeleerdheid, drs. Linda te Marvelde supervisor en Marcella van Schie MA projectondersteuner. Voor cluster I traden drs. José van Zwieten (UvA, VU) en dr. Marianne van der Weiden (EUR, Nyenrode) op als secretaris, voor cluster II Adrienne Wieldraaijer-Huijzer MA (UL) en dr. Floor Meijer (TiU en UU) en voor cluster III drs. Renate Prenen (MU, OU, RU en RUG). Daarnaast was Fiona Schouten voor de bezoeken aan de UvA, EUR, MU en RU tweede secretaris vanwege parallelsessies in het programma en aan de RUG vanwege voorgenomen naamswijzigingen van opleidingen.

Consistentie en ijking

De consistentie in de beoordeling binnen en tussen de drie clusters werd op diverse manieren geborgd:

1. De coördinator van QANU was bij elk bezoek aanwezig bij de start van elk visitatiebezoek en bij het opstellen van de eindoordelen;
2. De coördinator was bij het eerste bezoek in ieder subcluster aanwezig;
3. Er vonden ijkingsoverleggen plaats op vrijdag 8 december 2017 en 6 april 2018 waarin voorzitters, vice-voorzitters, studentleden en de coördinator van QANU werkwijze en beoordeling bespraken;
4. De voorzitters waren in ieder geval bij één bezoek buiten hun eigen cluster als toehoorder aanwezig;
5. De student-panelleden rouleerden; zij namen deel aan ten minste één bezoek in elk cluster;
6. Voorafgaand aan de bezoeken vond er op 29 augustus 2017 een overleg plaats tussen coördinator en secretarissen, waarin de werkwijze werd besproken.

Vorbereiding

Op 23 maart 2017 werden de voorzitters van de drie panels gezamenlijk door QANU geïnformeerd over de werkwijze tijdens de visitatie Rechtsgeleerdheid, de beoordelingskaders en de

bezoekplanning. Daarbij spraken zij ook over wederzijdse afstemming en onderlinge communicatie. De voorzitters kwamen naar aanleiding hiervan tot een gezamenlijke richtlijn voor hun werkwijze bij de scriptieselectie en tot een omschrijving van aard en aantal van de vakken die tijdens de bezoeken door de opleidingen ter inzage werden gegeven.

Alle leden van de drie panels kwamen op 19 juni 2017 bijeen voor een startvergadering. Tijdens die bijeenkomst werden de panelleden geïnformeerd over de van toepassing zijnde beoordelingskaders en de planning van de bezoeken. De panelleden reflecteerden ook op de inhoud en het gebruik van het domeinspecifiek referentiekader voor de visitatiegroep (zie bijlage 2).

In de aanloop naar het visitatiebezoek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam stelden coördinator en panelvoorzitter een selectie samen van eindwerken van de te beoordelen opleidingen. Deze eindwerken werden gekozen uit een lijst van afgestudeerden over 2015-2017. De selectie vond plaats volgens de Beoordelingsrichtlijn eindwerken van de NVAO. Daarbij hielden de coördinator en voorzitter rekening met variatie in onderwerpkeuze, afstudeervariant, begeleiding en beoordeling. Het panel bestudeerde deze selectie en de bijbehorende beoordelingsformulieren.

De coördinator stelde een bezoekprogramma op in overleg met de contactpersonen van Erasmus School of Law. Dit bezoekprogramma is in dit rapport opgenomen als bijlage 5. Erasmus School of Law selecteerde vervolgens voor elke gespreksronde representatieve gesprekspartners die ter goedkeuring werden voorgelegd aan het panel en de coördinator.

Na ontvangst van de kritische reflectie controleerde de coördinator deze op kwaliteit en volledigheid alvorens haar ter bestudering naar het panel te sturen. De panelleden lazen de kritische reflectie en formuleerden op basis daarvan vragen en eerste bevindingen.

Bezoek

Het visitatiebezoek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam vond plaats van 13 – 16 februari 2018. Tijdens het bezoek bestudeerde het panel het ter inzage gevraagde materiaal. Een overzicht van dit materiaal is te vinden in bijlage 6. Het panel sprak met studenten en docenten, formeel en informeel verantwoordelijken, alumni en vertegenwoordigers van de opleidings- en examencommissie. Tevens bood het panel studenten en docenten de gelegenheid om informeel met het panel te spreken tijdens een inloopspreekuur. Van die gelegenheid is geen gebruik gemaakt.

Het panel beëindigde het bezoek met een intern overleg om zijn voorlopige bevindingen te formuleren. Ter afsluiting van het bezoek gaf de voorzitter een publieke mondelinge toelichting, waarin hij de voorlopige indrukken en algemene observaties van het panel presenteerde.

Rapportage

De secretaris schreef een conceptrapport op basis van de bevindingen van het panel. Dit legde de coördinator voor aan de panelleden. Na verwerking van hun commentaar en na akkoord van het panel stuurde de coördinator het rapport naar Erasmus School of Law met het verzoek om feitelijke onjuistheden te melden. De reactie van het bestuur op het conceptrapport werd voorgelegd aan de voorzitter van het panel en feitelijke onjuistheden werden op zijn verzoek gecorrigeerd. Vervolgens werd het rapport door het panel vastgesteld en toegestuurd aan Erasmus School of Law en aan het College van Bestuur van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Beslisregels

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO heeft het panel de volgende definities voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden en de opleiding als geheel gehanteerd:

Basiskwaliteit

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs verwacht mag worden van een bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

Onvoldoende

De opleiding voldoet niet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont op meerdere vlakken ernstige tekortkomingen.

Voldoende

De opleiding voldoet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont over de volle breedte een acceptabel niveau.

Goed

De opleiding steekt systematisch uit boven de gangbare basiskwaliteit.

Excellent

De opleiding steekt systematisch ver uit boven de gangbare basiskwaliteit en geldt als een internationaal voorbeeld.

SAMENVATTEND OORDEEL VAN HET PANEL

Beoogde eindkwalificaties

Het panel stelt vast dat de eindkwalificaties van de masteropleiding Recht van de gezondheidszorg van de Erasmus Universiteit Rotterdam aansluiten bij de vereisten van het vakgebied en in overeenstemming zijn met de Dublin-descriptoren voor masteropleidingen. Daarmee voldoen deze eindkwalificaties qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen. De opleiding heeft een onderscheidend profiel doordat het in Nederland de enige is die het gezondheidsrecht in de volle breedte bestrijkt. Daarmee sluiten de beoogde eindkwalificaties goed aan op de eisen van het beroepenveld. De opleiding zou volgens het panel in de eindtermen kunnen specificeren over welke mate van Engelse taalvaardigheid afgestudeerden dienen te beschikken.

Onderwijsleeromgeving

Het panel stelt vast dat de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg een degelijk en samenhangend programma biedt, met veel aandacht voor de publiekrechtelijke organisatie en ethiek. Het programma speelt in op actuele maatschappelijke thema's, sluit goed aan bij het beroepenveld en heeft tegelijk voldoende academische diepgang, mede dankzij haar multidisciplinariteit.

De instroom is gevarieerd, met verschillende disciplinaire achtergronden, maar door de ingangseisen hebben alle studenten voldoende juridische voorkennis. De opleiding weet de diversiteit aan achtergrond en ervaring te benutten in de interactieve en kleinschalige onderwijsvormen. Er is veel aandacht voor training in vaardigheden. Docenten zijn innovatief in het introduceren van stimulerende onderwijsvormen, zoals de app bij het Onderzoekspracticum. De variatie in werkvormen en het aantal contacturen dragen bij aan de beoogde actieve studiehouding van de studenten. Hoewel het programma in opzet voldoende studeerbaar is, doen veel studenten langer over de opleiding. Dit wordt vooral veroorzaakt doordat studenten de opleiding combineren met een baan, waardoor ze in feite een maatwerk-deeltijdopleiding volgen. Het scriptietraject is strak georganiseerd.

Het panel vindt dat de kwaliteit van de staf hoog is en een uitgebreid netwerk heeft, dat voor de opleiding wordt ingezet. De kwantiteit van de onderwijzende staf blijft achter bij andere opleidingen in ESL. Dat gaat ten koste van de communicatie met de studenten. Het is bemoedigend dat er al enige extra personeelsruimte is gecreëerd. Niettemin beveelt het panel aan de staf uit te breiden om te zorgen dat de continuïteit van de opleiding voor de komende jaren gegarandeerd wordt.

Toetsing

Het panel constateert dat de toetsing binnen de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg voldoet. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het universitaire beleid en zijn uitgewerkt in een duidelijk toetsplan. De toetsing is gevarieerd en van goed niveau. Het gebruik van toetsmatrijzen en collegiaal overleg dragen bij aan de kwaliteit van de toetsen. De beoordeling van de masterscripties verloopt volgens een heldere en gedegen procedure met twee onafhankelijke examinatoren. Het panel waardeert dat de mondelinge presentatie en verdediging onderdeel uitmaken van de scriptiebeoordeling. Het panel beveelt de opleiding aan ervoor zorg te dragen dat de onderbouwing van het eindoordeel altijd terug te lezen valt op de beoordelingsformulieren.

De examencommissie heeft een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden en vervult haar rol voor alle ESL-opleidingen, waaronder de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg, adequaat. Het panel waardeert het voornemen van de door de examencommissie aangewezen toetscommissie om volgens een vaste systematiek toetsen vooraf of achteraf te bekijken. Met het oog op de grote hoeveelheid verzoeken door studenten adviseert het panel de afrondingsregeling voor tentamencijfers aan te passen en ook halve punten toe te staan in andere programmaonderdelen dan het Onderzoekpracticum.

Gerealiseerde eindkwalificaties

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde scripties en van de gesprekken met studenten en alumni dat de studenten bij het afronden van hun masteropleiding in voldoende mate de eindkwalificaties van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende niveau, maar zijn soms beschrijvend en minder analytisch dan verwacht. Studenten vinden na de masteropleiding gemakkelijk hun weg naar relevante posities op de arbeidsmarkt en hebben daar profijt van hun opleiding.

Het panel beoordeelt de Standaarden uit het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling als volgt:

Masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg:

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties	voldoende
Standaard 2: Onderwijsleeromgeving	voldoende
Standaard 3: Toetsing	voldoende
Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties	voldoende
Algemeen eindoordeel	voldoende

De voorzitter en de secretaris van het panel verklaren hierbij dat alle panelleden kennis hebben genomen van dit rapport en instemmen met de hierin vastgestelde oordelen. Zij verklaren ook dat de beoordeling in onafhankelijkheid heeft plaatsgevonden.

Datum: 28 september 2018

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker

Dr. M.J.H. (Marianne) van der Weiden

BEHANDELING VAN DE STANDAARDEN UIT HET BEOORDELINGSKADER VOOR DE BEPERKTE OPLEIDINGSBEOORDELING

De masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg van de Erasmus Universiteit Rotterdam wordt verzorgd door Erasmus School of Law (ESL). De faculteit organiseert veertien opleidingen. Elf daarvan zijn beoordeeld tijdens de clustervisitatie Rechtsgeleerdheid (2017-2018). De opleidingsdirecteur van het Masterdomein Rechtsgeleerdheid is verantwoordelijk voor de organisatie, de resultaten en de evaluatie van alle juridische masteropleidingen, met uitzondering van de masteropleiding Fiscaal Recht, die een eigen opleidingsdirecteur heeft. Alle masteropleidingen hebben een gezamenlijke opleidingscommissie en vallen onder een facultaire examencommissie. De masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg heeft formeel zowel een voltijd- als een deeltijdvariant, maar op dit moment wordt geen deeltijdopleiding aangeboden. Het onderwijs in de faculteit wordt verzorgd door stafleden vanuit elf secties. Bij de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg zijn de secties Burgerlijk recht, International and European Union Law, Staats- en bestuursrecht en Strafrecht betrokken.

Standaard 1: Beoogde eindkwalificaties

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Toelichting:

De beoogde eindkwalificaties passen wat betreft niveau en oriëntatie (bachelor of master; hbo of wo) binnen het Nederlandse kwalificatieraamwerk. Ze sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding. Voor zover van toepassing zijn de beoogde eindkwalificaties tevens in overeenstemming met relevante wet- en regelgeving.

Bevindingen

Met de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg wil ESL allround juristen opleiden met een gedegen kennis van het privaatrecht, bestuursrecht, strafrecht en het Europese en internationale recht, die zich willen toeleggen op gezondheidsrechtelijke vraagstukken. In combinatie met de bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid leidt de opleiding tot het civiel effect; afgestudeerden kunnen terecht in de togaberoepen, bij organisaties in de gezondheidszorg (zorginstellingen, verzekeraars, koepelorganisaties etc.), bij de overheid of bij non-profitorganisaties. Het recht van de gezondheidszorg is complex en maakt snelle ontwikkelingen door. De vraagstukken zijn actueel en divers, betreffen het nationale en het internationale niveau, en zijn nauw verweven met ethiek, economie en (volks)gezondheid. Het panel onderschrijft dat de breedte van de opleiding uniek is in Nederland.

De opleiding heeft aan de hand van de Dublin-descriptoren eindkwalificaties geformuleerd, die duidelijk de beoogde competenties van de afgestudeerden beschrijven (zie bijlage 3). Het panel is van oordeel dat de eindkwalificaties een adequate weergave zijn van de doelstellingen van de masteropleiding. Er is rekening gehouden met het domeinspecifieke referentiekader, de eisen van de wetenschappelijke discipline, de internationale wetenschapsbeoefening en de relevante praktijk in het beroepenveld. Om uitdrukking te geven aan het academische karakter benadrukt de opleiding dat gedegen inzicht in het gezondheidsrecht, de systematiek en de methodologische aspecten ervan vereist is. Rechtsvergelijking, een kritische visie op de maatschappelijke rol van het gezondheidsrecht en ethische aspecten worden in de eindkwalificaties benadrukt. Het panel is hierover positief. Wel zou de opleiding, die enkele Engelstalige vakken bevat, in de eindtermen kunnen specificeren over welke mate van Engelse taalvaardigheid afgestudeerden dienen te beschikken.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat de eindkwalificaties van de masteropleiding Recht van de gezondheidszorg van de Erasmus Universiteit Rotterdam aansluiten bij de vereisten van het vakgebied en in overeenstemming zijn met de Dublin-descriptoren voor masteropleidingen. Daarmee voldoen deze eindkwalificaties qua inhoud, oriëntatie en niveau aan nationale en internationale eisen. De opleiding heeft een onderscheidend profiel doordat het in Nederland de enige is die het gezondheidsrecht in de volle breedte bestrijkt. Daarmee sluiten de beoogde eindkwalificaties goed aan op de eisen van het beroepenveld. De opleiding zou volgens het panel in de eindtermen kunnen specificeren over welke mate van Engelse taalvaardigheid afgestudeerden dienen te beschikken.

Conclusie

Masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg: het panel beoordeelt Standaard 1 als 'voldoende'.

Standaard 2: Onderwijsleeromgeving

Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Toelichting:

De inhoud en vormgeving van het programma stellen de toegelaten studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De kwaliteit van het personeel en van de opleidingsspecifieke voorzieningen is daarbij essentieel. Programma, personeel en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

Bevindingen

Inhoud programma en samenhang

Voor de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg schrijven zich jaarlijks ongeveer vijftig studenten in. De opleiding omvat een eenjarig programma (60 EC) dat bestaat uit vijf blokken. Alle masteropleidingen van ESL hebben in principe dezelfde structuur en beginnen met een Onderzoekspracticum (15 EC), gevolgd door drie blokken van 10 EC. Blok 2 bestaat bij Recht van de Gezondheidszorg uit één vak van 10 EC, blok 3 en 4 bestaan uit twee vakken van 5 EC, waarvan één vak in blok 4 een vrij keuzevak is. In het laatste blok werken de studenten aan hun scriptie (10 EC) en volgen ze een vak van 5 EC. Zie bijlage 4 voor een overzicht van het programma.

De kritische reflectie licht toe dat het programma inhoudelijk is gebaseerd op een filosofie met drie pijlers. Het recht van de gezondheidszorg wordt gezien als het geheel van zorgverleningsrecht, zorginkooprecht (zorgfinancieringsrecht) en (nationaal en internationaal) zorgverzekeringsrecht. Waar relevant worden de onderwerpen benaderd vanuit het privaatrecht, bestuursrecht, strafrecht en het Europese en internationale recht.

Het programma begint met het Onderzoekspracticum gezondheidsrecht, dat volgens het panel sterk is vormgegeven. Daarin komen naast het trainen van vaardigheden ethische aspecten van het gezondheidsrecht aan de orde en krijgen studenten een encyclopedisch overzicht over gezondheidswetgeving. Studenten vinden vooral het ethische deel een goede start van de opleiding, omdat het inzicht biedt in de maatschappelijke context van het gezondheidsrecht. Verdieping van het zorgverleningsrecht komt aan de orde in blok 2 met het vak Kwaliteit van de gezondheidszorg. Zorginkoop- en zorgverzekeringsrecht worden behandeld in blok 3 en 4 (Ordering van de zorg en Organisatie van bestuur in de zorg), met aandacht voor de interne structuur van zorginstellingen en zorgverzekeraars. Voor het keuzevak adviseert de opleiding het vak European Union Health Law. Goed presterende studenten (gemiddeld minimaal 7,5 in de eerste drie blokken) kunnen het keuzevak Masterclass actualiteiten gezondheidsrecht volgen. De masterclass wordt verzorgd door advocaten van bij de opleiding betrokken kantoren en omvat ook een aantal bijeenkomsten op de kantoren. Parallel aan het schrijven van de scriptie volgen de studenten in blok 5 het onderdeel International Health Law. Het panel waardeert dat het curriculum ook Engelstalige vakken bevat.

Ook de alumni met wie het panel gesproken heeft, noemden dit een nuttig onderdeel. Het panel stelt vast dat de masteropleiding Recht van de gezondheidszorg een degelijk en samenhangend programma biedt, met veel aandacht voor de publiekrechtelijke organisatie en ethiek.

De inhoudelijke aansluiting bij de beroepspraktijk is volgens het panel evident en komt naar voren in de werkgroepen van de verschillende onderdelen, waarin geoefend wordt met actuele praktijkcasus. Daarnaast verlenen beroepsbeoefenaren (advocatenkantoren, zorginstellingen, Inspectie voor de Gezondheidszorg, de Nederlandse Zorgautoriteit, farmaceutische industrie, artsen) structureel medewerking aan de opleiding, als gastsprekers, voor stageplaatsen en bij de masterclass Actualiteiten gezondheidsrecht. Het programma heeft geen verplichte stage, maar de docenten stimuleren de stage wel en kunnen eventueel bemiddelen. Bij het vinden van stageplaatsen speelt ook het Rotterdams Gezondheidsrechtdispuut een belangrijke rol.

De opleiding heeft mede dankzij haar multidisciplinariteit voldoende academische diepgang. De vervlechting van onderzoek en onderwijs komt tot stand doordat de docenten onderwijs geven aan de hand van (actuele) onderzoeksvragen en problemen in de gezondheidszorg en daarbij hun eigen onderzoeksideeën en –projecten inbrengen. Dit kan er in de scriptiefase toe leiden dat studenten vrijwillig deelnemen aan onderzoeksprojecten van medewerkers. In een dergelijk scriptieproject schrijven studenten over een algemeen gezondheidsrechtelijk thema, bijvoorbeeld het medisch beroepsgeheim, en analyseren en onderzoeken dat elk vanuit een andere invalshoek, bijvoorbeeld een medisch specialist, patiënt, verzekeringsarts, bedrijfsarts, OM of Inspectie voor de Gezondheidszorg. Het panel is hierover te spreken en waardeert de manier waarop de opleiding inhaakt op de actualiteit binnen het onderwijs.

Het panel ziet in het programma een duidelijke vaardighedenlijn. Tijdens de opleiding werken studenten aan vaardigheden op het gebied van wetenschappelijk onderzoek. Te beginnen met het Onderzoekspracticum schrijven de studenten in elk blok individuele werkstukken, waarvoor ze onderzoek doen, en werken ze zo toe naar de eindschiptie. De scriptie heeft een omvang van 10 EC. Het panel vindt dat weinig voor een academische masterscriptie, maar is van oordeel dat deze keuze in combinatie met het Onderzoekspracticum verdedigbaar is. Vanaf het eerste blok denken de studenten na over een scriptieonderwerp en probleemstelling en overleggen ze met de coördinator. Mondelinge vaardigheden in de vorm van presenteren komen in verschillende blokken en bij de scriptieverdediging aan de orde. Studenten krijgen daarvoor een cursus Presenteren van onderzoek.

Didactisch model en werkvormen

Het didactisch concept van de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg is gericht op *active academic learning* en is gebaseerd op vier uitgangspunten: (1) intensieve begeleiding gericht op leer- en ontwikkelvaardigheden, (2) verbinding tussen onderzoek en onderwijs, (3) aandacht voor theoretische reflectie op het geldende gezondheidsrecht, en (4) de eindschiptie als de afsluiting van een leerproces. Uit de documentatie en de gesprekken blijkt dat de opleiding werkvormen hanteert die de studenten aanzetten tot actieve betrokkenheid, bijvoorbeeld in werkgroepen naast de hoorcolleges. De relatieve kleinschaligheid van de opleiding draagt in deze werkgroepen bij aan de betrokkenheid van de individuele studenten. Bij het Onderzoekspracticum maakt de opleiding gebruik van een app voor de smartphone: elke dag krijgen de studenten een kennisvraag ter voorbereiding op het college. Studenten vinden dit motiverend, omdat ze bij een score van 23 goede antwoorden (van de 30 vragen) een creditpunt kunnen verdienen. De app blijkt effectief, want vrijwel alle studenten doen eraan mee. Studenten met goede prestaties worden uitgenodigd hun schriftelijke werk te laten publiceren in bijvoorbeeld vakbladen. Aanvullend is de opleiding van plan een prijs uit te reiken voor het beste essay dat voor een van de vakken in een studiejaar geschreven wordt, om op die manier de studenten uit te dagen zich extra in te spannen.

Studenten in de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg hebben diverse achtergronden. Voor toelating tot de opleiding is juridische voorkennis noodzakelijk, in de vorm van een bachelordiploma in de rechtsgeleerdheid of eventueel via een premaster als schakeltraject. Het panel vernam van de studenten dat ongeveer een kwart van de studenten een andere achtergrond heeft dan de

bacheloropleiding Rechtsgeleerdheid, vooral geneeskunde of gezondheidswetenschappen, en dat dit een positief effect heeft. Studenten hebben vaak al werkervaring, willen de opleiding volgen om in hun functie door te groeien en combineren de studie met hun werk in een beleidsfunctie, bij een ministerie, in ziekenhuizen of zorginstellingen. Door de gemengde samenstelling en de praktijkkennis van deelnemers merken studenten dat discussies in werkgroepen aan diepgang winnen. Ook in het gesprek met de studenten tijdens het bezoek zag het panel de onderlinge dynamiek en positieve sfeer tot uiting komen.

Studeerbaarheid en studiebegeleiding

De opleiding beoogt studenten in één jaar naar het afstuderen te brengen en daarop zijn de hierboven beschreven opbouw van het programma en de activerende werkvormen gericht. De studielast is evenwichtig over de blokken verdeeld. Door de vaste structuur van de onderwijsweek, met contacturen op twee vaste dagen, kunnen studenten hun zelfstudie vooruitplannen. Per week zijn gemiddeld 6,9 contacturen gepland. Het scriptietraject is strak georganiseerd, met duidelijke deadlines. Studenten leveren uiterlijk 1 maart hun scriptieonderwerp en -vraag in. Vooral de studenten die naast de opleiding een baan hebben, kiezen er echter voor langer over de studie te doen. De opleiding biedt geen deeltijdvariant aan, maar maakt in die gevallen, zo begreep het panel uit de gesprekken, individuele afspraken met de studenten over een tweejarig traject. Het panel kan zich vinden in die aanpak.

Onderwijzend personeel

De informatie in de kritische reflectie laat zien dat de staf die het onderwijs verzorgt, bestaat uit één hoogleraar, één UHD en twee UD's, die allemaal gepromoveerd zijn. De helft van hen beschikt over de Basiskwalificatie Onderwijs (BKO). Daarnaast beschikt de opleiding over één WD (wetenschappelijk docent), die met een promotieonderzoek bezig is. In voorkomende gevallen worden externe experts als gastdocent ingezet. Alle docent-onderzoekers leveren een actieve bijdrage aan de ontwikkeling van het vakgebied. Ze maken deel uit van (wetenschappelijke) tijdschriftredacties, publiceren regelmatig en doceren in postdoctorale opleidingen. Daarnaast zijn ze lid van relevante wetenschappelijke verenigingen, treden op als adviseur bij de voorbereiding van overheidsbeleid en/of hebben een nevenfunctie in de sector als bestuurder, toezichthouder of adviseur. Het panel acht de kwaliteit van de docenten boven elke twijfel verheven. Bij nieuwe onderwijskundige ontwikkelingen, zoals de bovengenoemde app, worden de docenten begeleid door een externe deskundige.

De staf-studentratio is 1:59,3, wat buitengewoon ongunstig is en beduidend slechter dan het gemiddelde in ESL. Het panel vindt dat zorgelijk, en hoorde ook van de studenten dat de beperkte capaciteit tot vertraging leidt bij bijvoorbeeld het geven van feedback en tentamenuitslagen. Omdat de studenten zien dat alle docenten zich zeer inspinnen, vinden ze het lastig hier kritiek op te leveren. De docenten lieten het panel weten dat ze zich zeer bewust zijn van de situatie. In de afgelopen jaren is de formatieruimte al enigszins toegenomen. Om het aanstaande vertrek op te vangen van een van de docenten, zullen het komende jaar nieuwe mensen worden ingewerkt en in het netwerk worden geïntroduceerd. Het panel adviseert dringend de docentenstaf uit te breiden om de continuïteit van de opleiding veilig te stellen.

Overwegingen

Het panel stelt vast dat de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg een degelijk en samenhangend programma biedt, met veel aandacht voor de publiekrechtelijke organisatie en ethiek. Het programma speelt in op actuele maatschappelijke thema's, sluit goed aan bij het beroepenveld en heeft tegelijk voldoende academische diepgang, mede dankzij haar multidisciplinariteit.

De instroom is gevarieerd, met verschillende disciplinaire achtergronden, maar door de ingangseisen hebben alle studenten voldoende juridische voorkennis. De opleiding weet de diversiteit aan achtergrond en ervaring te benutten in de interactieve en kleinschalige onderwijsvormen. Er is veel aandacht voor training in vaardigheden. Docenten zijn innovatief in het introduceren van

stimulerende onderwijsvormen, zoals de app bij het Onderzoekspracticum. De variatie in werkvormen en het aantal contacturen dragen bij aan de beoogde actieve studiehouding van de studenten. Hoewel het programma in opzet voldoende studeerbaar is, doen veel studenten langer over de opleiding. Dit wordt vooral veroorzaakt doordat studenten de opleiding combineren met een baan, waardoor ze in feite een maatwerk-deeltijdopleiding volgen. Het scriptietraject is strak georganiseerd.

Het panel vindt dat de kwaliteit van de staf hoog is en een uitgebreid netwerk heeft, dat voor de opleiding wordt ingezet. De kwantiteit van de onderwijzende staf blijft achter bij andere opleidingen in ESL. Dat gaat ten koste van de communicatie met de studenten. Het is bemoedigend dat er al enige extra personeelsruimte is gecreëerd. Niettemin beveelt het panel aan de staf uit te breiden om te zorgen dat de continuïteit van de opleiding voor de komende jaren gegarandeerd wordt.

Conclusie

Masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg: het panel beoordeelt Standaard 2 als 'voldoende'.

Standaard 3: Toetsing

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Toelichting:

De toetsen en de beoordeling zijn valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk. De examencommissie van de opleiding borgt de kwaliteit van de tentaminering en examinering.

Bevindingen

Toetsing en toetsbeleid

ESL heeft op basis van het instellingsbrede *Universitaire referentiekader toetsen en examencommissies* in 2013 een eigen toetsbeleid ontwikkeld. Dit beleid geldt voor alle bachelor- en masteropleidingen en is vastgelegd in de documenten Integraal Toetsbeleid ESL, Bouwstenen Toetsplan ESL en Toetshandleiding ESL. Voor de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg is een toetsplan opgesteld, waarin de vakdoelstellingen zijn gekoppeld aan de eindkwalificaties. Het toetsplan bevat ook een overzicht van de toetsvormen per vak. Docenten werken bij het opstellen van toetsen met een toetsmatrijs om te zorgen voor een goede spreiding van onderwerpen en kennisniveaus (volgens de taxonomie van Bloom). Docenten overleggen gezamenlijk (vierogenprincipe) over de inhoud van een tentamen. Het panel ziet dat het toetsplan goed geformuleerd en gedetailleerd uitgewerkt is, waardoor het een nuttig instrument is. Het panel constateert op basis van de gesprekken dat dit instrument steeds per studiejaar wordt bijgesteld en daadwerkelijk door examinatoren wordt benut.

De opleiding gebruikt een diversiteit aan toetsvormen. Facultatief kunnen de studenten hun kennis dagelijks toetsen aan de hand van de app bij het Onderzoekspracticum. In de schriftelijke tentamens is de toetsing gericht op kennis (bijvoorbeeld aan de hand van stellingvragen) en inzicht (aan de hand van casusvragen). Ter voorbereiding werken de studenten aan oude tentamenvragen, waarop ze feedback krijgen van elkaar en van de docent. Alle vakken organiseren collectieve of individuele nabesprekingen van de tentamens. Tijdens het bezoek heeft het panel een aantal tentamens ingezien. Het panel vindt dat deze goed aansluiten op de vakken. In de meeste vakken schrijven de studenten ook een individueel werkstuk. Daarvoor formuleren ze zelf een probleemstelling, die door de docent wordt beoordeeld op haalbaarheid voordat de student begint met de analyse. Het panel waardeert deze aanpak. In een aantal vakken worden de studenten ook getoetst op mondelinge vaardigheden aan de hand van een presentatie. Hier zou volgens de kritische reflectie en de alumni meer aandacht aan besteed kunnen worden, iets waarin het panel zich kan vinden.

De masterscriptie wordt beoordeeld door twee examinatoren. Beiden komen onafhankelijk van elkaar tot een oordeel. Het cijfer van de scriptie wordt mede bepaald door de presentatie en verdediging bij het afstuderen. Beoordelingscriteria zijn dat de student aantoonbaar in staat is (1) een juridisch

relevante probleemstelling te formuleren, (2) een methodisch verantwoord onderzoek op te zetten, (3) de onderzoeksresultaten te presenteren, en (4) kritische vragen te beantwoorden over het onderwerp en dwarsverbanden te leggen naar andere onderdelen van het gezondheidsrecht. Het panel beaamt dat de student hiermee laat zien de beoogde eindkwalificaties te beheersen en vindt het positief dat bij de beoordeling gewerkt wordt met een verdediging en aan de hand van een uitgewerkt formulier. De docenten lichtten toe dat een goede presentatie en verdediging het cijfer voor de scriptie met een half punt kan verhogen. Het viel het panel op dat de examinatoren op het beoordelingsformulier in het algemeen weinig toelichting geven bij hun oordeel van de verschillende aspecten. Uit het gesprek met de examencommissie werd duidelijk dat de studenten meer feedback krijgen. Zij krijgen namelijk de beoordeelde versie van hun werkstuk terug en kunnen daarin de opmerkingen van de beoordelaars teruglezen. Het panel beveelt de opleiding aan ervoor zorg te dragen dat de onderbouwing van het eindoordeel altijd terug te lezen valt op de beoordelingsformulieren.

Examencommissie

De examencommissie ESL bestaat uit een voorzitter, drie vicevoorzitters (voor Rechtsgeleerdheid, Fiscaal Recht en Criminologie) en daarnaast vier andere leden, alle van andere secties. Drie van hen zijn voorzitter van de toetscommissie (voor Rechtsgeleerdheid, Fiscaal Recht en Criminologie). Het negende lid is een extern lid, een toetsspecialist van Risbo. Er zijn twee secretarissen (samen 1,8 fte). De commissie heeft twee taken: het bewaken en borgen van de toetskwaliteit en de behandeling van verzoeken. Voor de bewaking van de toetskwaliteit heeft de examencommissie in 2012 een toetscommissie ingesteld. De toetscommissie bestaat uit een voorzitter (lid van de examencommissie) en vakdocenten van de vakken voor en na het te toetsen blok. Op verzoek van de examencommissie, opleidingsdirecteur, mastercoördinator, verantwoordelijke hoogleraar of de examinerator zelf is de toetscommissie bereid toetsen vooraf of achteraf te bekijken. Zij is voornemens dit in de masteropleidingen systematisch in te voeren, zoals dat nu al in de bacheloropleidingen vorm krijgt. Het panel waardeert dit voornemen. De examencommissie borgt daarnaast de toetskwaliteit door de examinatoren aan te wijzen, op voorstel van de betreffende sectievoorzitter. Een examinerator moet de BKO of een vergelijkbare kwalificatie hebben behaald.

Het aantal door studenten ingediende verzoeken is opgelopen tot 1500 per jaar. Een groot deel hiervan betreft ongedifferentieerde verzoeken om het cijfer nog eens na te kijken, en is volgens de examencommissie de uiting van een cultuur die aan de EUR leek te zijn ontstaan om over een tentamencijfer te onderhandelen. Om deze cultuur tegen te gaan, zonder afbreuk te willen doen aan het recht van studenten om bezwaar te maken tegen een gegeven beoordeling, heeft de examencommissie een nieuw protocol opgesteld. De tekst in dit protocol ligt dicht bij de WHW. De examencommissie wil alleen nog inhoudelijk gemotiveerde verzoeken en evidente fouten bij de berekening van het cijfer in behandeling nemen. In de opleidingscommissie en de docentenberaden loopt deze discussie nog. De opleidingscommissie erkent het probleem van het grote aantal verzoeken en meent dat een deel te verklaren is doordat beoordelingen worden afgerond op hele cijfers. In die situatie maakt het voor een student veel uit of hij/zij bijvoorbeeld een 7,4 of een 7,5 krijgt en loont het de moeite om een poging tot herziening van het cijfer te wagen. ESL voert nu een onderzoek uit bij juridische faculteiten elders en bij andere faculteiten aan de EUR naar het afronden van beoordelingen op halve cijfers. In de masteropleidingen geldt afronden op halve cijfers al voor het Onderzoekspracticum, dat een relatief groot onderdeel is (15 EC). Het panel adviseert deze aangepaste afrondingsregeling ook voor andere programmaonderdelen in te voeren.

Overwegingen

Het panel constateert dat de toetsing binnen de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg voldoet. Toetsing en toetsbeleid zijn in lijn met het universitaire beleid en zijn uitgewerkt in een duidelijk toetsplan. De toetsing is gevarieerd en van goed niveau. Het gebruik van toetsmatrijzen en collegiaal overleg dragen bij aan de kwaliteit van de toetsen. De beoordeling van de masterscripties verloopt volgens een heldere en gedegen procedure met twee onafhankelijke examinatoren. Het panel waardeert dat de mondelinge presentatie en verdediging onderdeel uitmaken van de

scriptiebeoordeling. Het panel beveelt de opleiding aan ervoor zorg te dragen dat de onderbouwing van het eindoordeel altijd terug te lezen valt op de beoordelingsformulieren.

De examencommissie heeft een duidelijk beeld van haar taken en verantwoordelijkheden en vervult haar rol voor alle ESL-opleidingen, waaronder de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg, adequaat. Het panel waardeert het voornemen van de door de examencommissie aangewezen toetscommissie om volgens een vaste systematiek toetsen vooraf of achteraf te bekijken. Met het oog op de grote hoeveelheid verzoeken door studenten adviseert het panel de afrondingsregeling voor tentamencijfers aan te passen en ook halve punten toe te staan in andere programmaonderdelen dan het Onderzoekpracticum.

Conclusie

Masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg: het panel beoordeelt Standaard 3 als 'voldoende'.

Standaard 4: Gerealiseerde eindkwalificaties

De opleiding toont aan dat de beoogde eindkwalificaties worden gerealiseerd.

Toelichting:

Het gerealiseerde niveau blijkt uit de resultaten van tussentijdse en afsluitende toetsen, de eindwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren.

Bevindingen

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 10 masterscripties bestudeerd, evenals de door de betreffende examinatoren ingevulde beoordelingsformulieren. Het panel vindt dat alle bestudeerde scripties voldoende tot goed zijn en kan zich goed vinden in de gegeven cijfers. Het viel het panel op dat een aantal scripties vooral beschrijvingen van beleid bevatten en minder juridisch gericht waren. In sommige scripties kwam internationale rechtsvergelijking naar voren, maar in een andere scriptie, waar dat relevant geweest zou zijn, ontbrak dit aspect. In het algemeen vindt het panel de scripties minder analytisch en kritisch reflectief dan het op grond van de beoogde eindkwalificaties en het curriculum verwacht had. Desgevraagd herkenden de docenten dat beeld. Ze schreven het toe aan het feit dat studenten zeer uiteenlopende onderwerpen kiezen, die soms erg nieuw zijn en waarover nog niet veel literatuur beschikbaar is.

De opleiding vermeldt in de kritische reflectie dat haar alumni zeer gewild zijn op de arbeidsmarkt. Een aantal studenten krijgt na afronding van de stage een baan aangeboden, bij een advocatenkantoor, verzekeringsmaatschappij of zorginstelling. Een deel van de studenten heeft tijdens de studie al een baan en combineert de opleiding met betaald werk. Terugkijkend lieten de alumni het panel weten dat ze zeer positief oordelen over hun opleiding.

Overwegingen

Het panel concludeert op basis van de bestudeerde scripties en van de gesprekken met studenten en alumni dat de studenten bij het afronden van hun masteropleiding in voldoende mate de eindkwalificaties van de opleiding realiseren. De scripties zijn van voldoende niveau, maar zijn soms beschrijvend en minder analytisch dan verwacht. Studenten vinden na de masteropleiding gemakkelijk hun weg naar relevante posities op de arbeidsmarkt en hebben daar profijt van hun opleiding.

Conclusie

Masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg: het panel beoordeelt Standaard 4 als 'voldoende'.

ALGEMEEN EINDOORDEEL

De masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg heeft duidelijke eindkwalificaties geformuleerd, die qua inhoud, oriëntatie en niveau voldoen aan nationale en internationale eisen. De opleiding onderscheidt zich doordat het in Nederland de enige is die het gezondheidsrecht in de volle breedte bestrijkt. Evenals de andere masteropleidingen in ESL heeft het curriculum een opbouw die begint met een Onderzoekspracticum, gevolgd door inhoudelijk verdiepende vakken en eindigend met een masterscriptie. De inhoud van de opleiding past bij de eindkwalificaties. Het programma speelt in op actuele maatschappelijke thema's, sluit aan bij de beroepspraktijk en de werkervaring van een deel van de studenten, en heeft voldoende academische diepgang. Er is veel aandacht voor het aanleren van wetenschappelijke en professionele vaardigheden. Door de gevarieerde, vernieuwende werkvormen en de kleinschaligheid slaagt de opleiding erin een actieve studiehouding tot stand te brengen bij de studenten. Hoewel het programma in opzet voldoende studeerbaar is, doen veel studenten langer over de opleiding omdat ze de studie combineren met een baan. Het onderwijs wordt verzorgd door vakinhoudelijk en didactisch gekwalificeerde docenten. Het panel adviseert de omvang van de staf uit te breiden om de continuïteit van de opleiding te waarborgen. Het toetsstelsel en de toetsen zijn adequaat vormgegeven, mede dankzij de werkzaamheden van de toetscommissie. De examencommissie ziet goed toe op de toetskwaliteit en het waarborgen van de eindkwalificaties. De scripties zijn van voldoende niveau, al zijn ze soms eerder beschrijvend dan analytisch. Uit de scripties van studenten en informatie over het functioneren van afgestudeerden op de arbeidsmarkt blijkt dat de studenten de beoogde eindtermen in voldoende mate realiseren.

Conclusie

Het panel beoordeelt de *masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg* als 'voldoende'.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: CURRICULA VITAE VAN DE PANELLEDEN

Em. prof. mr. I.F. (Ige) Dekker (voorzitter) is emeritus hoogleraar Internationaal Institutioneel Recht aan de Universiteit Utrecht. Na zijn afstuderen in 1974 vervulde hij diverse functies aan de Rijksuniversiteit Groningen, de Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Twente en Universiteit Utrecht. Hij heeft ervaring als onderwijsdirecteur bij de Universiteit Twente en de Universiteit Utrecht en was in Utrecht zes jaar lang hoofd van het departement Rechtsgeleerdheid. Sinds zijn pensionering in 2015 heeft hij (tijdelijke) advies- en bestuurlijke functies bij de Universiteit Utrecht en de Open Universiteit. Zijn vakgebied is het internationaal en Europees recht, met een bijzondere belangstelling voor het recht van internationale organisaties, het internationaal oorlogsrecht, het internationaal investeringsrecht en de theoretische grondslagen van het internationale recht. Hij publiceerde over de juridische betekenis van structureel geweld, de Europese Unie als rechtseenheid, de aansprakelijkheid van internationale organisaties, het internationale misdrijf van agressie, de internationale rechtspraak over internationale organisaties en recente ontwikkelingen in het investeringsrecht.

Prof. dr. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert (vice-voorzitter) studeerde Nederlands recht aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij in 1988 promoveerde. In 1999 werd hij hoogleraar Staatsrecht aan diezelfde instelling, inmiddels de Radboud Universiteit. Hij doceert in de masteropleiding Politiek en Parlement (Faculteit der Letteren) en aan de Academie voor de Wetgeving in Den Haag. Van 1995 tot 2001 en van 2008 tot 2010 was hij vice-decaan en van 2010 tot 2014 decaan Onderwijs van de Nijmeegse Faculteit der Rechtsgeleerdheid. In zijn wetenschappelijk onderzoek ligt een sterke nadruk op vraagstukken van institutioneel staatsrecht, meer in het bijzonder betreffende de regering, het parlement en het parlementaire stelsel, de rechterlijke organisatie en de constitutionele positie van de Koning. Hij heeft diverse onderzoeksprojecten uitgevoerd over het proces van wetgeving in het Nederlandse parlement en in het *US Congress*. In 2017 maakt hij deel uit van een door de ministerraad ingestelde adviescommissie betreffende ontwikkelingen rond het inkomen van de Koning. Hij publiceert veelvuldig. Van zijn hand is onder meer het handboek *Inleiding Constitutioneel recht* verschenen.

D.H. (Daniëlle) Arnold LLB (studentlid) heeft het Utrecht Law College van de Universiteit Utrecht afgerond en volgt op dit moment de tweejarige Legal Research Master aan diezelfde universiteit. Vanuit deze juridische onderzoeksmaster zet zij momenteel haar juridische kennis en onderzoeksvaardigheden in ten behoeve van verschillende onderzoeksprojecten. Haar onderzoeksprofiel betreft het Nederlands bestuursrecht, Europees recht en de raakvlakken tussen beide rechtsgebieden. Van 2012 tot 2015 was ze redacteur van het juridisch verenigingsblad *OpRecht*, en in 2014 en 2015 was ze voorzitter van de internationale studievereniging SIB-Utrecht.

Prof. dr. mr. A.L.B. (Aurelia) Colombi Ciacchi studeerde aan de universiteiten van Triëst (Italië) en Kiel (Duitsland). Ze promoveerde in 1998 aan de universiteiten van Triëst en Bergamo (Italië) en in 2004 aan Bucerius Law School (Duitsland). Sindsdien is ze als onderzoeker aan diverse internationale universiteiten verbonden geweest, waaronder die in Rome, Kiel, Bremen en Oxford. Sinds 2010 is ze hoogleraar Law and Governance aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar ze tot 2016 academisch directeur was van het Groningen Centre for Law and Governance. Haar onderzoek richt zich op Europees recht, rechtsvergelijking en de doorwerking van fundamentele rechten in het Europese privaatrecht. Van haar hand zijn vele publicaties verschenen in boeken en internationale vaktijdschriften. Aurelia Colombi Ciacchi is hoofdredacteur van het vaktijdschrift *European Journal of Comparative Law and Governance*.

Dr. mr. W.H.F.M. (Wouter) Cortenraad studeerde Rechten aan de University of Toronto (Canada) en Maastricht University, waar hij in 1999 promoveerde. Hij heeft gewerkt als bedrijfsjurist bij Shell Internationale Petroleum Maatschappij B.V. in Den Haag (1991-1995) en als advocaat bij Allen & Overy LLP in Amsterdam (1995-2000). In 2000 werd Wouter Cortenraad benoemd tot rechter, aanvankelijk voor de Rechtbank Utrecht en sinds 2005 voor het Gerechtshof Amsterdam, vanaf 2009 in de rang van senior raadsheer. In deze functies behandelt en behandelde hij uiteenlopende zaken

op het gebied van het consumentenrecht, het arbeidsrecht, het burgerlijk recht en het handelsrecht, met inbegrip van het financiële recht. Naast zijn reguliere werkzaamheden treedt Cortenraad regelmatig op als arbiter in nationale en internationale arbitrages onder auspiciën van het Nederlands Arbitrage Instituut te Rotterdam.

Prof. dr. P.H.J. (Peter) Essers werd na zijn studie Fiscale Economie (adjunct-)inspecteur van 's Rijksbelastingen bij het Ministerie van Financiën in Den Haag. In 1984 werd hij universitair docent Belastingrecht aan Tilburg University, waar hij in 1989 promoveerde. Hij werd in 1991 benoemd tot hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University. Sinds dat jaar is hij ook voorzitter van de vakgroep Belastingrecht van Tilburg Law School. Van 1998 tot 2012 was hij decaan van de Rechtenfaculteit van Tilburg University. Hij was namens het CDA Lid van de Eerste Kamer (2003-2015), waar hij tevens voorzitter van de commissie Financiën was. Hij is voorzitter van het Academic Committee of European Association of Tax Law Professors en lid van het Executive Committee van deze organisatie. Sinds mei 2017 is hij voorzitter van de Vereniging voor Belastingwetenschap.

Em. prof. dr. mr. G.E. (Gerrit) van Maanen is emeritus en honorair hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij studeerde Nederlands recht en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit Groningen waar hij in 1986 promoveerde. In 1989 werd hij benoemd tot hoogleraar Privaatrecht aan Maastricht University. Hij is gedurende vele jaren nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling en evaluatie van het onderwijs in de Juridische Faculteit, als voorzitter van de opleidingscommissie Nederlands Recht en later als opleidingsdirecteur. Gerrit van Maanen is gespecialiseerd in het privaatrecht, in het bijzonder het eigendomsrecht, onrechtmatige daad en overheids-aansprakelijkheid. Van 2002 tot 2011 was hij hoofdredacteur van *Het Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht*. Momenteel is hij werkzaam als raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch en als onafhankelijk adviseur voor verschillende organisaties.

Em. prof. dr. mr. T.A. (Theo) de Roos is emeritus hoogleraar Strafrecht aan Tilburg University. Hij studeerde Rechten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Na zijn afstuderen in 1972 werkte hij als docent Recht bij de Sociale Academie De Horst in Driebergen. Theo de Roos promoveerde in 1987 aan de Rijksuniversiteit Utrecht. Van 1977 tot 2010 werkte hij als advocaat bij De Roos & Pen advocaten in Amsterdam. Daarnaast was hij hoogleraar Strafrecht, van 1990 tot 1997 aan de Rijkuniversiteit Limburg, van 1997 tot 2005 aan de Universiteit Leiden en van 2005 tot zijn pensionering in 2013 aan de Universiteit van Tilburg. Sinds 2013 is hij raadsheer-plaatsvervanger in het Gerechtshof Den Bosch. Ook doceert hij aan de beroepsopleiding van de Nederlandse orde van advocaten, de Academie voor de Rechtspraak, het Studiecentrum Rechtspleging en OSR Juridische Opleidingen en is hij actief in diverse commissies op het gebied van recht en rechtspraak.

BIJLAGE 2: DOMEINSPECIFIEK REFERENTIEKADER

Inleiding

Voor u ligt het herziene Domeinspecifiek Referentiekader Rechtsgeleerdheid. Dit kader schetst de uitgangspunten van waaruit opleidingen invulling geven aan hun curricula. Het geeft aan wat mag worden verwacht van de inhoud en het niveau van opleidingen, wat opleidingen beogen te bereiken en wat de maatschappij derhalve kan verwachten van een afgestudeerde bachelor- en masterjurist. Het kader is nadrukkelijk geschreven voor de wetenschappelijke bachelor- en masteropleidingen, die op basis van door hun zelf gekozen eindkwalificaties tot de Visitatiegroep Rechtsgeleerdheid behoren of, in het kader van een zogenaamde Toets nieuwe opleiding, willen gaan behoren.

Het kader geeft geen uitputtende lijst aan van rechtsgebieden of juridische relevante aandachtsgebieden waartoe die opleidingen zich zouden moeten beperken. Evenmin rangordes, antwoorden op methodologische discussies of de wijze waarop een opleiding invulling geeft aan beroepseisen. Elke opleiding geeft zelf aan waar zij denkt te staan op die grote rechtsgeleerde wereldkaart. Formeel doet zij dat in de onderwijs- en examenregeling, materieel in de documenten die aan visitatiecommissies worden aangeboden bij het verzoek tot beoordeling van een opleiding ten behoeve van accreditatie.

Wat wel wordt aangetroffen is een blauwdruk van hetgeen de wetenschap en maatschappij mag verwachten van een afgestudeerde, academisch opgeleide jurist - en dus van een juridische opleiding - in termen van kennis, attitude en vaardigheden. Dat het kader is herzien betekent geenszins dat de onder het oude kader aangeboden opleidingen niet meer van deze tijd zouden zijn. In tegendeel, ook het vorige kader droeg de opleidingen al op om open te staan voor nieuwe ontwikkelingen zoals de mondialisering van de maatschappij en de informatisering van de samenleving. Nadrukkelijker dan voorheen zijn in dit kader de kennis, attitude en vaardigheden die met hedendaagse ontwikkelingen samenhangen omschreven en worden opleidingen uitgedaagd daar in hun doestellingen en eindkwalificaties ook blij van te geven.

Het Disciplineoverleg Rechtsgeleerdheid denkt met dit Domeinspecifiek Referentiekader enerzijds de visitatiecommissies die de komende jaren opleidingsbeoordelingen moeten uitvoeren binnen de Visitatiegroep een adequate basis te hebben aangereikt om die beoordeling te kunnen uitvoeren. Anderzijds geeft het de noodzakelijke ruimte om een eigen, zo men wil onderscheidend, gezicht te geven aan de afzonderlijke opleidingen die in deze breed samengestelde Visitatiegroep worden aangeboden.

Utrecht, december 2015

Namens disciplineoverleg Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid,

Prof.mr. A.M. Hol,
voorzitter

Totstandkoming

Op 18 december 2015 heeft het disciplineoverlegorgaan Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid (RDR) dit domeinspecifiek referentiekader vastgesteld, ten behoeve van opleidingsbeoordelingen van de Visitatiegroep WO Rechtsgeleerdheid. Het betreft een gezamenlijk kader domeinspecifieke eisen voor alle rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen die de juridische faculteiten van de Nederlandse universiteiten aanbieden. Voorliggend domeinspecifiek referentiekader vervangt het referentiekader dat in december 2009 door de toenmalige Raad van Decanen Rechtsgeleerdheid is vastgesteld.

Onder opleiding wordt hierna uitsluitend verstaan: een opleiding die is opgenomen in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). Waar hierna over 'jurist' wordt gesproken, wordt bedoeld op de academisch opgeleide juristen, tenzij anders vermeld.

1. Rechtswetenschappelijke opleidingen en beroepen in maatschappelijke context

Rechtsgeleerde bachelor- en masteropleidingen hebben tot doel disciplinebekwame en maatschappelijk betrokken juristen op te leiden en te vormen, met een kritische, academische geest, die in staat zijn zelfstandig probleemsituaties te ontleden teneinde een oplossing te formuleren. Daartoe moeten zij analytisch, kritisch evaluatief, maar ook synthetisch kunnen denken. Het wetenschappelijk niveau en de maatschappelijke relevantie van de opleiding moeten zijn gegarandeerd. Communicatieve vaardigheden, informatievaardigheden en onderzoeksvaardigheden hebben nadrukkelijk een plaats in de opleidingen, waarbij voldoende aandacht is voor actuele ontwikkelingen in relatie tot hun maatschappelijke achtergrond. De academische opleiding tot jurist dient als het ware "in context" te worden beschouwd.

De relatie tussen het recht en de samenleving verandert voortdurend. De samenleving is pluriform en kent een mondiale oriëntatie, waardoor zij almaar complexer wordt. Die ontwikkeling geldt ook voor het recht. Het recht bestaat al lang niet meer alleen uit Nederlandse wetgeving en rechtspraak, maar ontstaat evenzeer in interactie met internationale en Europese regelgeving en rechtspraak, via beleidsregels, aanbevelingen, convenanten, zelfregulering, Europese harmonisatie, beïnvloeding door rechtsvergelijking, enzovoorts. Burgers zijn mondig, het aantal rechtsregels blijft groeien en de samenleving is sterk gejuridiseerd. Europese integratie en mondialisering maken Europees recht, internationaal recht steeds belangrijker. De informatiemaatschappij van de 21e eeuw en haar juridische problemen, maar ook de verwachtingen die de samenleving heeft ten aanzien van het recht, trekken zich steeds minder aan van landsgrenzen, terwijl aan de andere kant de traditionele grenzen in juridische en maatschappelijke zin opnieuw aan belang winnen. Een afgestudeerd jurist moet, in welke context hij of zij ook komt te werken, daarom steeds vaker alert zijn op rechtssystemen en rechtsculturen van andere landen.

Binnen de visitatiegroep Rechtsgeleerdheid worden opleidingen aangeboden die voorzien in de vraag naar academisch breed geschoolde juristen, generalisten, in het bijzonder voor de eerstelijns advisering en beleidsvoorbereiding en overigens op een veelheid aan plaatsen op de arbeidsmarkt. Daarnaast zijn er gespecialiseerde masteropleidingen die voorzien in afgestudeerden die zich kunnen ontwikkelen tot academisch geschoolde specialisten en die zich op hun terrein kunnen meten met hun academische beroepsgenoten waar ook ter wereld. En tot slot zijn er opleidingen juist meer zijn gericht op verbreding van het rechtsgebied waarover de opleiding zich uitstrekt.

Juristen werken in uiteenlopende functies en rollen. Er zijn meer juristen werkzaam buiten de traditionele juridische (toga)beroepen dan daarbinnen. De juridische opleidingen bereiden voor op deze traditionele beroepen, maar evenzeer op een veelheid aan andere werkzaamheden waarvoor academische attitude, kritische analyse, schrijf- en spreekvaardigheid vereist zijn en juridische deskundigheid gewenst is. De juridische opleidingen richten zich daarom niet alleen op de beroepsvereisten voor advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, de zogenaamde togaberoepen, ook al vormen de beroepsvereisten de kern van bepaalde opleidingen. Alle opleidingen streven een goede afstemming na met de arbeidsmarkt door het onderhouden van contacten met het afnemend beroepenveld. Dat gebeurt onder meer via contacten met

beroepsorganisaties en werkgevers, door middel adviesraden, met alumni, met gastdocenten, stages en loopbaanoriëntatie. Daarnaast moet een bachelorjurist voor wat betreft (onderzoeks)vaardigheden voldoende zijn toegerust om in beginsel te kunnen worden toegelaten tot een rechtsgeleerde (onderzoeks)master en een masterjurist tot een promotietraject, ook al kiest slechts een heel klein deel van de afgestudeerden voor een carrière als onderzoeker.

In de ruim tien jaar dat de bachelor-masterstructuur bestaat heeft zich geen nadrukkelijk beroepsperspectief voor de academisch opgeleide bachelorjurist ontwikkeld en bestaat er geen duidelijk identificeerbare arbeidsmarkt voor afgestudeerden met uitsluitend een academische bacheloropleiding (LL.B). Veel afgestudeerde bachelors werken in een juridisch relevante omgeving, maar daaruit is vooralsnog geen vertaalslag te maken die noodzaakt tot specifieke beroepsvaardigheidseisen voor een bacheloropleiding. De arbeidsmarkt voor academisch opgeleide juristen geeft nog steeds de voorkeur aan juristen met een afgeronde masteropleiding. Veruit de meeste studenten in de universitaire juridische opleidingen kiezen er daarom voor om na een bacheloropleiding ook een masteropleiding af te ronden. Niet alleen vanwege het verruimde arbeidsmarktperspectief, maar ook omdat het een wettelijke eis is voor de toegang tot de togaberoepen.

Ook bacheloropleidingen streven er niettemin naar om studenten voor te bereiden op hun toekomstig bestaan als jurist. Dat kan door die beroepspraktijk herkenbaar te doen zijn in de inhoud en de samenstelling van het onderwijsprogramma, maar ook via extracurriculaire activiteiten en loopbaanvoorbereiding.

Een 'jurist' is met de komst van juridische HBO-opleidingen niet meer als vanzelfsprekend iemand met een universitair getuigschrift dat kwalificeert voor de traditionele juridische beroepen (zittende en staande magistratuur; advocatuur; notariaat, belastingadviseur); een meester in de rechten (mr.).

Hoewel ook de juristen met een HBO-opleiding de titel Bachelor of Laws (LL.B) mogen voeren, is er een duidelijk verschil tussen de HBO-opleidingen en de academische rechtswetenschappelijke opleidingen. Het onderscheidend kenmerk is dat in wetenschappelijke (juridische) opleidingen de fundamentele worden gelegd voor het eigen maken van de methode van rechtswetenschappelijk onderzoek, zoals tot uiting gebracht in de eindkwalificaties van de opleidingen. Dit komt vooral naar voren in de inhoud van het programma, de diepgang en de wijze waarop het recht wordt benaderd. De academische bachelor- en masteropleidingen richten zich op het opleiden van juristen die onafhankelijk en kritisch hebben leren denken, die niet alleen antwoorden op vragen leren vinden, maar evenzeer vragen blijven stellen bij de antwoorden. De toegang tot de traditionele togaberoepen is wettelijk geregeld en vereist zowel een academische bachelorgraad (LL.B) als de graad Master of Laws (LL.M).¹

De LL.M-jurist zal in Nederland – en met name in de uitoefening van genoemde togaberoepen - in de meeste gevallen de equivalente titel meester in de rechten (mr.) voeren.

2. Mogelijkheden tot (inter)nationale vergelijking

Zowel buiten als binnen Europa worden rechtswetenschappelijke opleidingen gekenmerkt door hun zeer uiteenlopende inbedding en structuur, grote verschillen in toelating en studieduur. Daarnaast kennen alle landen afzonderlijke regelgeving ten aanzien van de toegang voor afgestudeerde juristen tot de advocatuur, rechterlijke macht, fiscaliteit en notariaat, welke van invloed is op de oriëntatie en het beoogde eindniveau. Curricula van opleidingen kunnen uiteraard worden vergeleken, maar

---

¹ Bij Koninklijk besluit van 18 september 2008 (Stb. 2008, 383) de beroepsvereisten voor advocatuur en rechterlijke macht, en notaris gewijzigd in verband met de gelijkstelling in het kader van de vereisten voor toetreding tot gereguleerde juridische beroepen, van de aan een hogeschool verkregen graad Bachelor, bij afronding van de opleiding HBO-rechten met een schakelprogramma, met de aan een universiteit verkregen graad Bachelor op het gebied van het recht. Het schakelprogramma omvat onderwijseenheden op het gebied van recht die worden aangeboden door een universiteit of de Open Universiteit met een totale studielast van ten minste 60 studiepunten.

een serieuze internationale benchmark van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen is vooralsnog niet mogelijk.

De Duitse benchmarkorganisatie CHE staat niet open voor buitenlandse rechtenopleidingen, terwijl dat al wel is gedaan ten aanzien andere disciplines.² Ook het EU-project Tuning Sectoral Framework for Social Sciences leidde niet tot een geharmoniseerde set van eindkwalificaties van en voor juridische opleidingen.³ Er zijn enkele nationale buitenlandse benchmarks van juridische opleidingen beschikbaar, zoals de Benchmarks for Law in Groot-Brittannië, waarin de vereiste kennis, vaardigheden en attitude van bachelors en masters zijn vastgelegd voor visitatie en accreditatie van de opleidingen aldaar.⁴ Bovendien is de bruikbaarheid hiervan voor continentaal-Europese opleidingen beperkt vanwege de grote verschillen tussen de rechtssystemen van Common Law en Civil Law.

De Bologna- en Lissabonakkoorden hebben zeker op de inhoud van het juridisch onderwijs in de EU een harmoniserend effect gehad. In het kader van de toetreding tot de EU hebben nieuwe EU-lidstaten hun opleidingen vaak al op de bachelor-masterstructuur gebaseerd, de oude lidstaten zijn nog doende om hun onderwijssystemen te hervormen en te harmoniseren. Daarbij wordt soms gekozen voor oplossingen die juist de onderlinge vergelijkbaarheid weer bemoeilijken, zoals bijvoorbeeld in Duitsland, dat zich juist naar een gevarieerder opleidingsaanbod door ontwikkelt.⁵ Dit alles leidt tot de conclusie dat een serieuze internationale vergelijking van doelstellingen, niveau en oriëntatie van rechtswetenschappelijke opleidingen vooralsnog niet mogelijk is of in ieder geval niet zinvol is.

Voor wat betreft de vergelijking van opleidingen op nationaal niveau kan worden vastgesteld dat tussen de juridische faculteiten in Nederland veel informatie-uitwisseling en afstemming plaatsvindt, onder andere over onderwijsvernieuwingen, onderzoek, de interpretaties van accreditaties en de invulling van de beroepsvereisten. Er is geregeld landelijk overleg tussen de decanen in de RDR; afgeleid daarvan komen zo nodig de portefeuillehouders onderwijs en de directeurs bedrijfsvoering bij elkaar om onderwijsgerelateerde, organisatorische en financiële onderwerpen te bespreken en ervaringen en gegevens uit te wisselen. Ten slotte vindt er regelmatig landelijk overleg en afstemming plaats op ambtelijk niveau in het Landelijk Overleg Beleidsmedewerkers. De RDR en de afzonderlijke faculteiten doen bovendien hun voordeel met de *good practices* die visitatiepanels constateren en waarvan zij in de beoordelingsrapportages aan de NVAO verslag doen. De RDR is in gesprek met vertegenwoordigers van het divers samengestelde, afnemende beroepenveld. Zo overlegt de RDR met de Raad voor de Rechtspraak en de Nederlandse Orde van Advocaten om ter precisering van de toepasselijke wettelijke bepalingen een standaard vast te stellen voor het 'civiel effect' van juridische opleidingen. Dat gebeurt in de vorm van een convenant.

Er kan derhalve worden gesteld dat enige vorm van nationale *benchmarking* plaatsvindt, doorgaans in een informele sfeer, behalve daar waar het nationale onderwijsvisitaties betreft en de beperkingen met betrekking tot voornoemd convenant. In dat kader voert het discipline-overleg ook formele taken uit.

3. Beroepsvereisten

Bij en krachtens de wet is de toegang tot de rechterlijke macht, de advocatuur en het notariaat geregeld. In de praktijk betekent dit dat er eisen worden gesteld aan de inrichting van bachelor- en

---

² Gemeinnütziges Centrum für Hochschulentwicklung: www.che.de.

³ Uit het eindrapport van 2012: 'Consequently, even the proto list of the competences required by students and future practitioners of law are still at this stage no more than embryonic.' Tuning Sectoral Framework for Social Sciences – Final Report, 2008, blz. 45. Zie verder de landenoverzichten in annex 4 behorende bij het rapport (<http://tuningacademy.org/sqf-social-sciences/?lang=en>).

⁴ Er is een herziene versie in concept verschenen: Subject Benchmark Statement Law: Draft for Consultation March 2015 (<http://www.qaa.ac.uk/en/Publications/Documents/SBS-consultation-Law-15.pdf>).

⁵ Neue Wege in der Juristenausbildung, Essen, 2010, http://www.stifterverband.info/wissenschaft_und_hochschule/lehre/juristenausbildung/.

masteropleidingen die moeten voorzien in toelating tot vervolgoopleidingen die opleiden voor functies in de rechterlijke macht, de advocatuur, het notariaat en de fiscaliteit.

De opleidingen die voor voorbereiding op de vervolgoopleidingen kiezen, maken dat in hun onderwijs- en examenregeling duidelijk door daarin de wettelijke beroepsvereisten en de nadere precisering ervan in het convenant, als hiervoor beschreven, nadrukkelijk op te nemen. De examencommissies van deze opleidingen zullen daartoe specifieke verklaringen afgeven, op basis waarvan de vervolgoopleidingen kunnen bepalen of een opleiding aan bedoelde eisen voldoet.

4. Eindkwalificaties van de bachelor- en masteropleidingen

Op basis van nationale en relevante internationale vergelijkingen van eindkwalificaties bij vergelijkbare opleidingen en in een poging een maximale aansluiting te realiseren op het - zeer diverse - beroepenveld, maakt iedere rechtswetenschappelijke opleiding keuzes bij het opstellen van de eindkwalificaties. Deze maken deel uit van de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een afzonderlijke opleiding. Binnen deze eindkwalificaties komen ten minste drie categorieën aan de orde.

A. Kennis en inzicht

De afgestudeerde jurist beheerst de juridische kernleerstukken van het rechtsgebied of de rechtsgebieden waarop de opleiding zich oriënteert. Dat geldt zowel voor de materiële en formele, als voor de historische en theoretische aspecten ervan.

Parate kennis alleen is echter niet voldoende. Opleidingen streven daarom naar het ontwikkelen van 'werkelijk inzicht in het recht' bij hun studenten, in een academische omgeving waarin de 'waaromvragen' kunnen bloeien. Dat betekent dat naast de vorenbedoelde vakinhoudelijke kennis, methoden worden gedoceerd waarmee de nieuwste relevante ontwikkelingen en veranderingen kunnen worden bijgehouden. Inzicht in verschillen tussen grote juridische families (zoals tussen *common* en *civil law*), in de historische en filosofische ontwikkeling van het recht en voor zover de aard van de opleiding dit vereist of toelaat, in de methode van rechtsvergelijking, kunnen worden geïntegreerd in het onderwijs,. De afgestudeerd jurist moet aldus in staat zijn om permanent zijn juridische kennis te actualiseren en zich eventueel op nieuwe terreinen te specialiseren.

B. Academische en juridische vaardigheden

Het voorgaande veronderstelt een groeiende nadruk op het verwerven van academische en juridische vaardigheden: (een leven lang) leren en het verwerven van een internationale attitude. Het veronderstelt ook dat de afgestudeerd jurist in staat is te reflecteren op het recht en maatschappelijke vraagstukken kan vertalen naar de taal die het recht hanteert om die vragen op te lossen. Tijdens de opleiding wordt de student gestimuleerd te zoeken naar vragen en problemen én naar antwoorden en oplossingen; hij wordt in staat gesteld een analytisch vermogen te ontwikkelen en hij leert kritisch te denken, te schrijven en te presenteren.

Daarbij is het vermogen om een juridische casus te kunnen formuleren en op te lossen essentieel. De afgestudeerd jurist dient daarvoor in staat te zijn op adequate wijze de relevante feiten te kunnen verzamelen, te verwerken en te waarderen en de rechtsregels daarop toe te passen. Van de jurist wordt verwacht dat hij een maatschappelijk probleem juridisch kan duiden en mogelijke handelingsrichtingen weet te schetsen.

Een jurist moet bovendien in staat zijn juridische kennis en een juridisch oordeel schriftelijk en mondeling aan vakgenoten, maar ook in andere professionele omgevingen over te dragen. Daarmee staat de taal als werkinstrument van de jurist centraal. Een correcte, goede en heldere mondelinge en schriftelijke beheersing van de Nederlandse taal (of van de Engelse taal indien de voertaal van de opleiding (deels) Engelstalig is) is onontbeerlijk. Daarbij dienen studenten tijdens hun opleiding, indien dit voor die opleiding relevant is, gelegenheid te krijgen kennis op te doen van de Engelse juridische terminologie in de huidige maatschappelijke context.

C. Academisch burgerschap / attitude

Tijdens de opleiding moet de aankomend jurist zich de rechtscultuur of de rechtsculturen eigen maken. Hij moet een beroepsethische houding ontwikkelen en zich ervan bewust zijn in welke maatschappelijke context het recht functioneert en wat, in samenhang daarmee, zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid is. Het onderwijs en de onderwijsomgeving zijn de student hierbij behulpzaam. Het is belangrijk dat het onderwijs zodanig is ingericht dat maatschappelijke interesse wordt gestimuleerd en dat een natuurlijke belangstelling wordt gewekt voor juridische vraagstukken en het juridisch denken, evenals voor de functie van het recht in de samenleving.

5. Eindniveau

Opleidingen dienen op transparante wijze aan te geven hoe studenten in staat worden gesteld het eindniveau te bereiken én op welke wijze studenten kunnen aantonen dat zij het eindniveau hebben bereikt. Daarvoor wordt de basis in de eerste plaats gevormd door de toetsresultaten, werkstukken en presentaties.

Voor de juridische bacheloropleidingen geldt dat het bereikte eindniveau ook wordt weerspiegeld in een bachelorscriptie, bachelorthesis of eindwerkstuk, de benaming doet er niet toe. Het beantwoorden van een rechtsvraag met behulp van erkende rechtswetenschappelijke methoden en het verslag van het uitvoeren van het onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt vormen daarvan de kern.

De bachelorthesis - of een andere vorm van eindwerkstuk - heeft niet als doel aan te tonen dat alle eindkwalificaties van de bacheloropleiding zijn behaald. Belangrijke vaardigheden als mondelinge vaardigheden worden daarmee bijvoorbeeld niet getoetst, evenals het inzicht in alle voor de bacheloropleiding relevante rechtsgebieden. Daarnaast speelt ook het gegeven dat in de meeste juridische bacheloropleidingen slechts een relatief gering aantal studiepunten beschikbaar is voor het eindwerkstuk. In de juridische bacheloropleidingen staat doorgaans het opdoen van onderzoeksvaardigheden, in de vorm methoden- en techniekenvakken, niet centraal. Het opdoen van onderzoeksvaardigheden is onderdeel van de algemene academische vorming van juristen en gebeurt vooral bij de behandeling van de afzonderlijke rechtsgebieden. Het staat opleidingen bovendien vrij om accenten aan te brengen die de eigen kleur van een opleiding weergeven. Die kleur zal dan ook tot uitdrukking komen in het eindwerkstuk.

Voor de masterthesis geldt hetzelfde, met het verschil dat het verder ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden in de masteropleiding doorgaans een belangrijkere plaats inneemt, alleen al vanwege het feit dat het behalen van iedere juridische master in principe toegang geeft tot een promotietraject. Daarnaast worden er naast de reguliere masteropleidingen ook gespecialiseerde onderzoeksmasters aangeboden, waarin juist het opdoen van onderzoeksvaardigheden centraal staat. Bovendien wordt de ook voor de overige academische beroepspraktijk noodzakelijke verdieping pas in de masterfase bereikt. Dit komt onder andere tot uitdrukking in de plaatsing van de masterthesis in het curriculum, het doorgaans grotere aantal studiepunten dat in de master is ingeruimd voor het eindwerkstuk en de inhoudelijke eisen die daaraan worden gesteld.

6. Algemene kenmerken en doelstellingen van de bachelor- en masteropleidingen

Hierboven is reeds aangegeven dat het opleidingspalet breed is, zowel in aantal, in de gekozen specialisaties als in kleur. Dat neemt niet weg dat juridische opleidingen gemeenschappelijke kenmerken hebben – en moeten hebben. Deze kenmerken hoeven niet bij elke opleiding in dezelfde mate aanwezig te zijn, maar ze moeten in de kern van iedere juridische opleiding wel enige weerklink vinden. Hoe opleidingen dat concreet doen, ligt vast in de Onderwijs- en Examenregeling (OER) van een opleiding.

In rechtswetenschappelijke bacheloropleidingen staan de volgende kenmerken centraal:

- a. de maatschappelijke functie van het recht;
- b. de kernbegrippen van de voornaamste rechtsgebieden binnen het recht: het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het strafrecht, het Europees recht, het internationaal recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, het belastingrecht;

- c. het recht als samenhangend systeem;
- d. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het recht en, voor fiscale en notariële opleidingen, de economische aspecten van het recht.

In rechtswetenschappelijke masteropleidingen wordt de kennis van één of meerdere rechtsgebieden of specifieke onderwerpen daarbinnen, verder verdiept. Centrale kenmerken zijn:

- e. de maatschappelijke functie van het (rechts)gebied dat door de opleiding wordt bestreken, de grenzen alsook de betrekkelijkheid ervan;
- f. verdieping of verbreding van de kernbegrippen van één of meerdere rechtsgebieden (het privaatrecht, het staatsrecht, het bestuursrecht, het belastingrecht, het strafrecht, het Europees recht en het internationaal recht);
- g. de plaats van het bestreken rechtsgebied in het samenhangend systeem van het recht;
- h. de theoretische grondslagen en de historische ontwikkeling van het rechtsgebied en, voor fiscale en notariële opleidingen, economische aspecten van het recht.

Met academische juridische opleidingen wordt voorts beoogd:

- i. het verwerven van kennis van en inzicht in het recht, waarbij het recht wordt beschouwd mede in zijn Europese, internationale en rechtsvergelijkende context;
- j. te reflecteren op de grenzen van het recht, alsook de betrekkelijkheid ervan;
- k. het verwerven van academische en juridische vaardigheden. Daaronder wordt in dit kader verstaan:
  - 1. het vermogen om als een academicus over het recht na te denken;
  - 2. het vermogen om met vakgenoten en met niet-juristen vanuit de opgedane kennis en het verkregen inzicht te communiceren, gebruikmakend van een analytische houding en uitstekende spreek- en schrijfvaardigheden;
  - 3. het vermogen tot het toepassen van een relevant wetenschappelijk instrumentarium;
  - 4. het vermogen om deel te nemen aan het wetenschappelijk debat;
  - 5. het vermogen om kennis te vergaren, te waarderen, te verwerken en toe te passen;
  - 6. het vermogen om specifieke kennis op het gebied van het recht toe te passen in een bredere wetenschappelijke, historische, filosofische, ethische en maatschappelijk-culturele context;
  - 7. het vermogen om kritisch te kunnen omgaan met rechtsregels en rechtspraak en daarbij nieuwe oplossingen te zoeken en te vinden;
  - 8. het vermogen om nieuwe ontwikkelingen en nieuwe rechtsgebieden bij te houden en te exploreren;
  - 9. het vermogen om te gaan met de toenemende mondialisering, Europeanisering en internationalisering van het recht.
- l. het ontwikkelen van academisch burgerschap dat besef inhoudt van een beroepsethische houding en bewustwording van de maatschappelijke context waarin het recht functioneert, alsmede de maatschappelijke verantwoordelijkheid die hiermee ontstaat voor de academisch opgeleide jurist.

BIJLAGE 3: BEOOGDE EINDKWALIFICATIES

Kennis en inzicht (dublindescriptor)

Heeft aantoonbare kennis en inzicht, gebaseerd op de kennis en het inzicht op het niveau van Bachelor en die deze overtreffen en/of verdiepen, alsmede een basis of een kans bieden om een originele bijdrage te leveren aan het ontwikkelen en/of toepassen van ideeën, vaak in onderzoeksverband.

1. De afgestudeerde kan zelfstandig het gezondheidsrecht, de systematiek en de methodologische aspecten ervan beschrijven, analyseren en beoordelen.
2. De afgestudeerde kan het gezondheidsrecht vergelijken met andere rechtsstelsels, zowel nationaal met andere juridische deeldisciplines als internationaal.
3. De afgestudeerde kan de samenhang tussen het gezondheidsrecht en sociaaleconomische en ethische fenomenen, zoals 'verzekerbaarheid' en 'toegang tot het recht', analyseren en beoordelen.

Vaardigheden/Toepassen kennis en inzicht (dublindescriptor)

Is in staat om kennis en inzicht en probleemoplossende vermogens toe te passen in nieuwe of onbekende omstandigheden binnen een bredere (of multidisciplinaire) context die gerelateerd is aan het vakgebied; is in staat om kennis te integreren en met complexe materie om te gaan.

4. De afgestudeerde kan zelfstandig juridische teksten op het gebied van het gezondheidsrecht analyseren, kritisch beoordelen en opstellen.
5. De afgestudeerde kan zelfstandig vraagstukken op het gebied van het gezondheidsrecht analyseren en beoordelen in hun nationale, Europese en internationale context. De afgestudeerde kan in deze analyse en beoordeling inzichten van andere disciplines betrekken.
6. De afgestudeerde kan zelfstandig binnen een bepaalde tijdsspanne op het gebied van het gezondheidsrecht een advies geven over juridische vraagstukken.
7. De afgestudeerde kan samenwerken bij het aandragen van oplossingen voor een juridisch of maatschappelijk vraagstuk.

Attitude/ (Oordeelsvorming (dublindescriptor)

Is in staat om oordelen te formuleren op grond van onvolledige of beperkte informatie en daarbij rekening te houden met sociaal-maatschappelijke en ethische verantwoordelijkheden, die zijn verbonden aan het toepassen van de eigen kennis en oordelen.

8. De afgestudeerde kan zelfstandig een kritische visie vormen over de maatschappelijke rol van het gezondheidsrecht. De afgestudeerde kan inzichten van andere disciplines, zoals economie, sociologie en ethiek, in die visie betrekken.

9. De afgestudeerde kan zelfstandig wetenschappelijk juridisch onderzoek op het gebied van het gezondheidsrecht opzetten, uitvoeren en verantwoorden, op basis daarvan een gefundeerde eigen visie geven.

10. De afgestudeerde kan zelfstandig in zijn oordeelsvorming ethische perspectieven betrekken.

Communicatie (dublindescriptor)

Is in staat om conclusies, alsmede de kennis, motieven en overwegingen die hieraan ten grondslag liggen, duidelijk en ondubbelzinnig over te brengen op een publiek van specialisten of niet-specialisten.

11. De afgestudeerde kan zelfstandig een verantwoord wetenschappelijk juridisch onderzoek en adviezen op het gebied van het gezondheidsrecht, zowel schriftelijk als mondeling, presenteren aan een juridisch en aan een niet-juridisch onderlegd publiek.

Leervaardigheden (dublindescriptor)

Bezit de leervaardigheden die hem of haar in staat stellen een vervolgstudie aan te gaan met een grotendeels zelfgestuurd of autonoom karakter.

12. De afgestudeerde kan zelfstandig op zijn leerproces reflecteren en nieuwe ontwikkelingen in het recht in de gezondheidszorg signaleren en zich eigen maken en kan een wetenschappelijke vervolgstudie aangaan.

BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN HET PROGRAMMA

Samenstelling masterexamen Recht van de gezondheidszorg

Het masterprogramma Recht van de gezondheidszorg bestaat uit:

- Onderzoekspracticum gezondheidsrecht	(RB59, 15 erts)
- Kwaliteit van gezondheidszorg	(RL13, 10 erts)
- Ordening van de zorg	(RL14, 5 erts)
- Organisatie en bestuur van de zorg	(RL17, 10 erts)
- Vrij keuzeonderdeel	(5 erts)
- International Health Law	(RL15, 5 erts)
- Scriptie Recht van de gezondheidszorg	(RS117, 10 erts)

OER Recht van de Gezondheidszorg 2017-2018.

BIJLAGE 5: BEZOEKPROGRAMMA

Dinsdag 13 februari 2018			
10.00	10.30	Aankomst en welkom	
10.30	12.30	Vorbereidend overleg en inzien documenten	
12.30	13.30	Lunch	
13.30	14.00	Gesprek met facultair management	
14.00	15.00	Gesprek met inhoudelijk verantwoordelijken alle opleidingen	
15.00	15.45	Gesprek met studenten B Rechtsgeleerdheid en B Fiscaal recht	
15.45	16.15	Overleg/pauze	
16.15	17.00	Gesprek met docenten bachelors	
17.00	17.30	Gesprek met leden van de opleidingscommissie voor de bachelors	
17.30	17.50	'Onderwijsgroep'	
Woensdag 14 februari 2018			
9.00	10.00	Vorbereidend overleg en inzien documenten	
10.00	11.00	Gesprek met studenten M Rechtsgeleerdheid	
11.00	12.00	Gesprek met docenten M Rechtsgeleerdheid	
12.00	13.00	Lunch	
13.00	13.45	Gesprek met studenten M Fiscaal recht	
13.45	14.30	Gesprek met docenten M Fiscaal recht	
14.30	14.45	Pauze	
14.45	15.15	Gesprek met leden van de opleidingscommissie Masterdomein Rechtsgeleerdheid en opleiding Fiscaal recht	
15.15	16.00	Gesprek met leden van de examencommissie Erasmus School of Law	
16.00	16.30	Pauze	
16.30	17.00	Gesprek met alumni Rechtsgeleerdheid	
17.00	17.30	Gesprek met alumni Fiscaal recht	
Donderdag 15 februari 2018			
09.00	10.00	Vorbereidend overleg en inzien documenten; spreekuur (9.30-10.00)	
10.00	10.45	Gesprek met studenten M Financieel recht en M Arbeidsrecht	Gesprek met studenten M Ondernemingsrecht en M Aansprakelijkheid en verzekering
10.45	11.15	Pauze en terugkoppeling	
11.15	12.00	Gesprek met docenten M Financieel recht en M Arbeidsrecht	Gesprek met docenten M Ondernemingsrecht en M Aansprakelijkheid en verzekering
12.00	13.00	Terugkoppeling tijdens de lunch	
13.00	13.45	Gesprek met studenten M Commercial Law	Gesprek met studenten M Togamaster en M Recht van de gezondheidszorg
13.45	14.15	Terugkoppeling	
14.15	15.00	Gesprek met docenten Commercial Law	Gesprek met docenten M Togamaster en M Recht van de gezondheidszorg
15.00	15.30	Terugkoppeling	
15.30	16.00	Inzien documenten en overleg	
16.00	16.30	Rondleiding	
16.30	17.00	Gesprek met alumni M Financieel recht en M Arbeidsrecht	Gesprek met alumni M Ondernemingsrecht en M Aansprakelijkheid en verzekering
17.00	17.15	Terugkoppeling	
17.15	17.45	Gesprek met alumni Commercial Law	Gesprek met alumni M Togamaster en M Recht van de gezondheidszorg

Vrijdag 16 februari 2018		
09.00	10.00	Eindgesprek met formeel verantwoordelijken
10.00	12.30	Opstellen voorlopige bevindingen
12.30	13.30	Pauze en lunch
13.00	15.30	Opstellen voorlopige bevindingen
15.30	16.00	Vorbereiden mondelinge rapportage (panel intern)
16.00	16.30	Mondelinge rapportage voorlopige bevindingen

BIJLAGE 6: BESTUDEERDE EINDWERKEN EN DOCUMENTEN

Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek 10 eindwerken bestudeerd van de masteropleiding Recht van de Gezondheidszorg. De studentnummers van de eindwerken zijn bekend bij QANU en kunnen op verzoek worden opgevraagd.

Het panel heeft tijdens het bezoek onder meer de volgende documenten bestudeerd (deels in *hard copy* en deels via de elektronische leeromgeving):

- Studiemateriaal, waaronder toetsopgaven en een representatieve selectie handboeken, van de volgende cursussen:
  1. Onderzoekspracticum
  2. Kwaliteit van gezondheidszorg
  3. International Health Law

- Verslagen commissies
  - o Examencommissie
    - Jaarverslag EC 2014-2015
    - Jaarverslag EC 2015-2016
    - Jaarverslag EC 2016-2017
  - o OC bachelor Rechtsgeleerdheid en Fiscaal recht verslagen
    - Jaarverslag OC bachelor RG FR 2016-2017
    - OC bachelor RG-FR 2017-03 Conceptverslag 5 september 2017
    - OC bachelor RG-FR 2017-14 Verslag OC bachelor 10 jan 2017
    - OC bachelor RG-FR 2017-24 Verslag OC bachelor 6 maart 2017
    - OC bachelor RG-FR 2017-33 Verslag 23 mei 2017
    - OC bachelor RG-FR 2017-46 Verslag OC bachelor 3 juli 2017
    - OCBA 2017-13 verslag OC Rechtsgeleerdheid 14 juni 2016 (oude stijl)
  - o OC Master Rechtsgeleerdheid en Fiscaal recht verslagen
    - Jaarverslag OC master RG FR 2016-2017
    - OCMA 2016-16_verslag vergadering 20161129
    - OCMA 2016-19_verslag vergadering 20170109
    - OCMA 2016-22_verslag vergadering 20170314
    - OCMA 2016-28 Verslag OC MASTER 23052017
    - OC-MA RG-FR 2017-08 Verslag bijeenkomst 28112017
    - OC-MA RG-FR 2017-15 verslag_concept1
  - o OC oude stijl
    - Jaarverslag OC RG 2014-2015
    - Jaarverslag OC RG 2015-2016
    - Jaarverslag OC RG 2016-2017

- Instroom en rendementen
  - o 20180212 Cohorten-rendementen ESL

- Student-docentratio
  - o Studoc-ratio ESL

- Financiering onderwijs
  - o 20180212 Notitie financiën ESL

- Erasmus Honours Law College
  - o Notitie Erasmus Law Honours College

- Landelijke evaluaties en keuzegids
  - o Keuzegids Bachelor Fiscaal recht 2018
  - o Keuzegids Bachelor Rechtsgeleerdheid 2018
  - o Keuzegids masters 2017
  - o Links keuzegidsen

- NSE 2016
  - o 50700 B Rechtsgeleerdheid
  - o 56469 B Criminologie

- 56827 B Fiscaal Recht
- 60084 M Rechtsgeleerdheid
- 60086 M Financieel Recht
- 60222 M Arbeidsrecht
- 60408 M Ondernemingsrecht
- 60449 M Aansprakelijkheid en verzekering
- 60451 M Recht van de Gezondheidszorg
- 60452 M Commercial Law
- 66827 M Fiscaal Recht
- NSE2016_ESL
- NSE 2017
  - 50700 B Rechtsgeleerdheid17
  - 56827 B Fiscaal Recht17
  - 60084 M Rechtsgeleerdheid
  - 60222 M Arbeidsrecht
  - 60408 M Ondernemingsrecht
  - 60449 M Aansprakelijkheid en verzekering
  - 60451 M Recht van de Gezondheidszorg
  - 66827 M Fiscaal Recht
  - NSE 2017-general ESL
  - NSE 2017-general ESL2
  - NSE 2017-general ESL3
- Curriculumevaluaties masters
  - A&V mastcurrevalrapport 2015-2016
  - ARBr mastcurrevalrapport 2015-2016
  - CL CCL mastcurrevalrapport 2015-2016
  - CL MTL mastcurrevalrapport 2015-2016
  - FINr mastcurrevalrapport 2015-2016
  - FISCr mastcurrevalrapport 2015-2016
  - ONDr mastcurrevalrapport 2015-2016
  - RG IEPL mastcurrevalrapport
  - RG PRIVr mastcurrevalrapport 2015-2016
  - RG S&B mastcurrevalrapport 2015-2016
  - RG STRAF mastcurrevalrapport 2015-2016
  - RvdG mastcurrevalrapport 2015-2016
- Bachelor 1 essays: sample
- Rapporten vaardighedenonderwijs
  - Rapport Vaardigheden bachelor Fiscaal recht
  - Rapport Vaardigheden bachelor Rechtsgeleerdheid
- Double Degrees en 'stapelen' opleidingen
  - Double Degree Masters
  - Double Degrees
  - Opzet mr.drs.-programma
  - Schema Bedrijfskunde en Rechtsgeleerdheid definitief
  - Stapelen van bacheloropleidingen
  - Stapelen van masteropleidingen minus DD
- Examencommissie
  - 10 04 12 Notulen verg.ex.cie.RG
  - 10 06 29 Notulen verg.ex.cie.RG def
  - 11 06 21 Notulen verg.ex.cie.ESL def
  - 11 06.21 Notulen verg.ex.cie. en DB-OW def
  - 11 10 31 Notulen verg.ex.cie.ESL def
  - 11 11 14 Notulen verg.ex.cie. en DB-OW def
  - 12 03 07 Notulen verg.ex.cie.ESL def
  - 12 03 26 Standpunt EC inzake compens toet en her

- Notulen van 13 04 15-def
- Verslagen OC uit 2011 en 2012
  - OC 2011 -14 Verslag 26 april 2011
  - OC 2011-4 Verslag 21 februari 2011
  - OC 2011-27 Verslag opleidingscommissie 29 juni 2011
  - OC 2012-01 Verslag Opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid 29 november 2011
  - OC 2012-16 Verslag Opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid 16 oktober 2012
  - OC 2012-22 Verslag Opleidingscommissie Rechtsgeleerdheid 27 november 2012
- BSA
  - BSA vt cumulatief tm cohort 2016
  - BSA-Rendementen EUR voor en na NN
  - Rapportage Onderzoek Doorwerking Nominaal is Normaal aan de EUR
  - Rapportage Risbo Onderzoek Compensatoir Toetsen ESL
- E-learning ESL
- International Trade Law overview
- Aanvullend bericht compensatoir toetsen d.d. 18 mei 2018